

Розділ перший*Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації*

УДК 237.2

Москальова Людмила Юрївна

Доктор педагогічних наук, професор

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Жовтоног Анна Вадимівна***Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ
У ВИХОВАНЦІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ**

У статті проаналізовано умови формування цінностей сімейного життя вихованців шкіл-інтернатів: процес підготовки вихованців до сімейного життя як здобуття знань і вироблення умінь у ході соціальної взаємодії; педагогічна взаємопідтримка педагогів та вихованців; практичне опрацювання основ етики, права, психології, педагогіки, шлюбно-сімейних стосунків; формування правильного уявлення про сім'ю, сімейні ролі, цінності, родинні почуття між рідними братами та сестрами; виховання якостей сім'янина (доброзичливість, вірність, відповідальність, взаємодопомога, поступливість, любов до дітей, терпимість, працьовитість тощо), культури взаємин статей та психосексуальної культури в учнівському середовищі.

Ключові слова: сім'я, вихованці школи-інтернату, цінності сімейного життя, школа-інтернат, умови.

Постановка проблеми. Національне відродження та зміцнення духовних основ українського народу мають спиратися на сім'ю як основний соціальний інститут, де виховується особистість майбутнього сім'янина. Станом н сьогоднішній день школи-інтернати, залишаючись закритою соціальною системою, що негативно впливають на загальний соціально-педагогічний розвиток вихованців. Надалі, це спричинює появу низки труднощів, наприклад, отримання освіти, наявність постійного місця проживання, створення власної сім'ї тощо.

Беручи за зразок свого сімейного життя батьківську сім'ю, діти часто повторюють помилки батьків, не вміючи знайти правильне рішення новими методами. Сьогодні, коли в суспільстві панує свобода вдач і відносин, молоді люди часто йдуть по найбільш легким шляхом, відмовляючись від істинного сімейного щастя і вибираючи необтяжливі тимчасові відносини і вільний спосіб життя. Ранній початок інтимного життя, раннє залучення до вживання ПАР заважає особистості правильно розвиватися і впевнено будувати майбутнє, ламає долі і часто призводить до депресії і безвиході.

Тому завдання підготовки учнів до сімейного життя і усвідомленого народження дітей є однією з найважливіших завдань школи і суспільства в цілому. Тільки орієнтація на здорову сім'ю і щасливе майбутнє може допомогти юнакам і дівчатам зберегти свій організм і свою душу в сучасному суспільстві.

У ситуації, що склалася неможливо вирішити проблему тільки каральними методами. Особливе значення має профілактична робота щодо запобігання залучення дітей в наркотизацію, превентивні заходи по пропаганді здорового способу життя та усвідомленого вибору життєвого шляху.

При цьому стандартні форми профілактики вже не мають належного результату: підліткам набридло залякування наслідками вживання (вони далекі в часі), лекції фахівців (наповнені науковими термінами), бесіди і класні години. Значить, потрібно говорити з ними про те, що стосується кожного і що кожному цікаво. Такою є тема взаємовідносин між статями.

Аналіз наукових публікацій з проблеми дослідження. У сучасній соціальній педагогіці досить змістовно розглянуто теоретико-методологічні та методичні засади соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Мардахаєв, Л. Міщик, А. Мудрик, І. Трубавіна та ін.).

Аналізуючи наукові джерела з означеної проблеми, відзначимо важливість розгляду сім'ї як соціального інституту, щоб показати вплив сімейного виховання на становлення особистості сім'янина і зрозуміти, якого саме не вистачає дітям, які зростають в інтернатних закладах.

Мета статті полягає у формуванні особистості сім'янина, що передбачає засвоєння знань та вироблення вмінь, які дозволяють реалізовувати основні функції в сім'ї, а також розвиток якостей, що забезпечують виконання подружніх та батьківських ролей.

Виклад основного матеріалу. До половини XIX століття питання сім'ї та культура взаємин статей знаходили своє відображення у філософській літературі. Одним з перших серед філософів минулого проблему підготовки молоді до сімейного життя порушив французький просвітитель Ж.-Ж. Руссо. Основним засобом статевого виховання, на думку вченого, є усунення всього того, що передчасно збуджує статеві почуття вихованця (еротичного змісту книги, видовиська, картини, неробство, тісний одяг). У формуванні майбутнього сім'янина залишаються актуальними ідеї І. Канта про виховання культури відносин статей; формування орієнтації на створення сім'ї з метою народження і виховання дітей; отримання насолоди від статевого спілкування тільки в шлюбі; формування досвіду нестатевої любові (дружби); прищеплення поваги та любові до людей. Значним досягненням Г. Ващенко є система національного виховання української молоді. Ураховуючи методику нашого дослідження, цінним інформаційним джерелом є досвід соціального виховання „важких” хлопчиків та дівчаток у підготовці їх до сімейного життя, описаний А. Макаренком. Він високо оцінював роль сім'ї у вихованні підростаючого покоління: „Сім'я стає природним первинним осередком суспільства, тим місцем, де реалізується краса людського життя, куди приходять відпочивати переможні сили людини, де ростуть і живуть діти – головна радість життя” (Ващенко, Г. Г., 1999).

Важливими умовами статевого виховання дітей та підлітків є правильний режим, нормальна завантаженість обов'язками і роботою. Педагог-практик упевнений: „Невпорядкований досвід статевого життя дуже часто починається в умовах випадкових, безладних зустрічах хлопців та дівчат, неробства, нудьги, безконтрольного пустого проведення часу” (Ващенко, Г. Г., 1999).

А. Макаренко вважав, що батьківський приклад – це найкращий метод статевого виховання, бо справжня любов між батьком і матір'ю, служать могутнім виховним фактором, який неминуче викликає у дітей увагу до таких серйозних і гарних стосунків між чоловіком і жінкою.

Педагогічні ідеї А. Макаренка продовжив розвивати та доповнювати В. Сухомлинський. Важливою є думка педагога про те, що від усвідомлення подружжям сенсу свого життя, джерела щастя, постійного вдосконалення своєї особистості, залежить виховна сила сім'ї, моральне обличчя та доля дітей.

Особливу увагу педагог приділяв вихованню дівчини як майбутньої матері: „Пробудження Матері – це віковичний статевий потяг – бажання з'єднатися з людиною протилежної статі для творення нового життя, для продовження роду людського. Це нездоланна інстинктивна сила, що тягне юнака до дівчини, а дівчину до юнака, але це ще не людська любов” (Сухомлинський, В. О., 1978). У своїй праці В. Сухомлинський у листі до дочки застерігав: „Якщо статевий потяг зливається з бездумністю, з жагою скороминущої втіхи, скороминущої насолоди – це значить, що ти, люба донечко, в страшній небезпеці: квітка, яка з першого погляду здається прекрасною, чарівною, насправді приховує у собі смертельну отруту. Статевий потяг, не одухотворений і не облагороджений мудрістю і мужністю, – це велике зло, яке підстерігає тебе в житті. Зло це посилюється тим, що юнак, який вимагає від дівчини піти назустріч його бажанням, нібито і не збирається чинити зло. Він нібито й насправді кохає дівчину. Але біда в тому, що він духовно, морально не дозрів для кохання. Він за своїм фізичним розвитком може стати батьком, а за моральним розвитком він дитина” (Сухомлинський, В. О., 1978).

Науковці серед ефективних форм та методів статевого виховання виділяли: спільне навчання, працю, творчість; спорт та здоровий спосіб життя; дружбу та товариськість; приклад батьків та загальну сімейну атмосферу; бесіди окремо з дівчатами та хлопцями.

Аналіз сучасної наукової літератури показав, що сім'я як соціальний інститут, у якому відбувається формування особистості сім'янина, та культура взаємин статей досліджувалися: у *філософії* (Н. Орлова, Л. Панкова, та ін.), у *соціології* (А. Бесєдін, С. Дармодехін, та ін.), у *педагогіці* (С. Захаренко, В. Кравець та ін.), у *соціальній педагогіці* (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверева, А. Капська та ін.), у *психології* (Т. Демидова, С. Ковальов, І. Кон, Д. Логвінова, Л. Мороз, М. Мушкевич та ін.).

Представник психологічної думки З. Фрейд вказував, що дитинство є найважливішим етапом формування сексуальності. Заслугою вченого є обґрунтування ролі сублимації в становленні особистості, під якою він розумів „відхилення енергії сексуальних потягів від їх прямої цілі отримання задоволення і продовження роду та направлення її до несексуальних (соціальних) цілей” (Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа: посіб. до тренінгового курсу з підготовки спец-тів ЦСССДМ. Ч. 1. К. : Дерсоцслужба, 2008, 240).

Рольова гра є важливим фактором статевої соціалізації дитини, під час якої вона засвоює відповідні соціальні та сімейні ролі (Аналіз системи послуг в закладах інтернатного типу для дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів в Україні. К., 2009, 240).

Життя в інтернатному закладі не дає такої можливості, внаслідок чого виникає невизначена гендерна ідентичність, яка виражається в тому, як засвоюються відповідні гендерні та сімейні ролі.

Суттєве значення для нас має праця Г. Сатаєвої „Підготовка дітей-сиріт до самостійного сімейного життя в умовах дитячого будинку”, а саме:

- створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища в сімейно-родинних групах;
- здійснення медико-соціально-психолого-педагогічного супроводу вихованців на кожному етапі розвитку;
- впровадження різноманітних форм спільної діяльності братів і сестер, спрямованих на формування родинних взаємин;
- формування правильного уявлення про сім'ю, її функції і взаємини в сім'ї (Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа: посіб. до тренінгового курсу з підготовки спец-тів ЦСССДМ. Ч. 1. К. : Дерсоцслужба, 2008, 240).

Ученою доведено, що проживання в сімейно-родинних групах дитячого будинку, що виявлялося в спільному проживанні братів і сестер малими сім'ями в окремих помешканнях-квартирах максимально наближених до домашніх, постійний склад вихователів, наявність психологічної служби, розвиваючого предметно-ігрового середовища, наповненого предметами домашнього побуту, сприяє зміцненню родинних почуттів та формуванню особистості сім'янина. Ми під час розробки власних соціально-педагогічних умов підготовки вихованців шкіл-інтернатів до сімейного життя будемо спиратися на ідею Г. Сатаєвої про єдиний життєвий простір, єдині правила та вимоги, традиції, вироблені цією сім'єю, що створювалися шляхом спільної діяльності (трудової, ігрової, навчальної, дозвілєвої, спортивної) братів і сестер, але акцентуючи увагу на спільній активній участі хлопців та дівчат у різних видах діяльності. Проте запропоновані авторкою умови, розраховані на малочисельний дитячий будинок нового типу, загальна кількість вихованців якого становить 50 осіб.

Одним з найважливіших завдань перед школами-інтернатами, є підготовка вихованців до самостійного життя, зокрема до створення сім'ї та виховання дітей. Сьогодні відчувається гострий дефіцит досліджень з підготовки дітей в умовах інтернатного закладу до сімейного життя.

У контексті нашого дослідження покажемо підхід до підготовки вихованців до сімейного життя як засвоєння необхідних знань і вироблення умінь у процесі соціальної взаємодії.

Підготовка школярів до сімейного життя, на думку І. Гребеннікова, є „комплексом усебічних взаємодій школярів з батьками, вчителями, з іншими людьми, з засобами культури і масової інформації, в результаті яких відбувається усвідомлення учнями особливостей взаємовідносин, розвиток відповідних почуттів, формування уявлень, поглядів, переконань, якостей і звичок, пов'язаних з готовністю до шлюбу й сімейного життя” (Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : метод. посіб. / [О. В. Безпалько, Л. П. Гурковська, Т. В. Журавель та ін.]; під ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. К. : Калита, 2010, 376).

На нашу думку, у процесі підготовки вихованців до майбутнього сімейного життя необхідно виховувати такі якості сім'янина, як: доброзичливість, вірність, відповідальність, взаємодопомога, поступливість, любов до дітей, терпимість, працьовитість тощо.

Вагомою для нашого дослідження є думка про виховання спрямованості на інтереси та цінності партнера у процесі підготовки молоді до створення сім'ї.

У контексті нашого дослідження принциповим є положення про те, що порушення стосунків дитини з батьками та близькими родичами, материнська депривація мають віддалені наслідки для формування моделей батьківської поведінки: більшість матерів, які відмовились від власних дітей, у дитинстві мали негативний досвід батьківсько-дитячих взаємин у сім'ї.

Виходячи з вищезазначеного, ми формуємо найважливіші сутнісні характеристики процесу підготовки вихованців шкіл-інтернатів до сімейного життя, а саме:

- по-перше, процес становлення індивідуальності хлопчика/дівчинки, юнака/дівчини як представників чоловічої та жіночої статі проходить в контексті загального розвитку особистості;
- по-друге, характер, спрямованість та особливості підготовки вихованців до сімейного життя прямо залежать від врахування біологічної статі, конкретного соціокультурного середовища та психосексуальної культури;
- по-третє, якщо процес статевої соціалізації має як стихійний, так і цілеспрямований характер і є результатом тривалого впливу різних позитивних та негативних факторів, то підготовка вихованців до сімейного життя є соціально контрольованим і педагогічно організованим процесом, який інтегрує зусилля адміністрації школи, вчителів, вихователів, батьків, дітей, а також соціальних інститутів та соціальних організацій, спрямований на формування особистості сім'янина. Саме ця обставина дозволяє в більшості випадків при активній участі особистості отримувати позитивні результати в процесі підготовки підрастаючого покоління до створення власної сім'ї.

На основі аналізу наукової літератури та практики функціонування шкіл-інтернатів було з'ясовано,

що вчені виділяють чотири групи особливостей підготовки вихованців шкіл-інтернатів до сімейного життя.

- 1) особливості, що впливають із вікових і психофізіологічних закономірностей розвитку депривованої особистості;
- 2) особливості, що визначаються специфікою інтернатного закладу;
- 3) особливості, зумовлені специфікою виховного процесу в школі-інтернаті;
- 4) особливості, зумовлені сучасною соціально-економічною, політичною, соціокультурною ситуацією в Україні.

В даному контексті нами визначено наступне завдання – дослідити стан готовності до сімейного життя вихованців шкіл-інтернатів. Під час збору інформації ми використовували такі методи дослідження: анкетування вихованців 9-х класів школи-інтернату; експертне опитування; метод включеного спостереження, бесіду.

Висновки. Отже специфіка функціонування школи-інтернату, явища госпіталізму та депривації, особливо материнської, відсутність досвіду проживання в родині або наявність негативного сімейного досвіду, низький виховний потенціал соціокультурного середовища, вплив засобів масової інформації та інтернатної дитячої субкультури значно ускладнюють процес підготовки дітей-сиріт до сімейного життя.

Вважаємо, що перевага низького та середнього рівнів сформованості кожного з розроблених нами критеріїв свідчить про невисокий рівень готовності до сімейного життя на початку експерименту.

Під час дослідження було встановлено, що більшість вихованців орієнтовані на створення сім'ї та народження двох дітей з метою компенсації відсутності родинного тепла та затишку, володіючи поверховими знаннями у сфері шлюбно-сімейних стосунків, особливо їх сексуального аспекту, та виховання дітей, це підвищує. Проте, варто зазначити наступне: відсутність досвіду проживання в сімейному середовищі та наявність обслуговуючого персоналу ускладнює процес підготовки вихованців інтернатного закладу до сімейного життя. Таким чином, у подальшому, нами заплановано детальне вивчення способів соціально-педагогічного впливу на процес формування цінностей сімейного життя у вихованців шкіл-інтернатів.

Список використаних джерел

1. Алексеева, В. І. (2007). Особистісно-орієнтований підхід дитини в умовах школи-інтернату. Освіта. 2007. 20-27 червня, 4-5.
2. Аналіз системи послуг в закладах інтернатного типу для дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів в Україні / [ред. кол. Н. Скрипка, Л. Байда, С. Павлова]. К., 2009, 240.
3. Астольні, М. С. (2006). Діти-сироти: аналіз життєвих практик в умовах інтернатного урядування. Соціологічні дослідження. №3, 54-63.
4. Безпалько, О. В. (2007). Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05. Луганськ, 44.
5. Вашенко, Г. Г. (1999). Виховання волі і характеру: підр. для педагогів. К. : Школяр, 385.
6. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : метод. посіб. / [О. В. Безпалько, Л. П. Гурковська, Т. В. Журавель та ін.]; під ред. І. Д. Звереві, Ж. В. Петрович. К. : Калита, 2010, 376.
7. Макаренко, А. С. (1973). Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. К. : 1973, 336.
8. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / [ред. Г. М. Лактіонова]. К. : Християнський дитячий фонд, 2006, 96.
9. Руссо, Ж.-Ж. (1981). Педагогічні сочинення: В 2-х т. Т.1 [ред. Г. Н. Джибаладзе]. М. : Педагогіка, 475.
10. Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа: посіб. до тренінгового курсу з підготовки спец-тів ЦСССДМ. Ч. 1. К. : Держсоцслужба, 2008, 240.
11. Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа: посіб. до тренінгового курсу з підготовки спец-тів ЦСССДМ. Ч. 2. К. : Держсоцслужба, 2008, 212.
12. Сухомлинський, В. О. (1978). Батьківська педагогіка. К. : Рад. школа, 263.

УДК 811.111'42

Zaitseva Margaryta Oleksiivna
Candidate of Philology, associate professor
Yaroslav Mudryi National Law University

INFLUENCE OF EXTRALINGUISTIC FACTORS ON THE BEHAVIOUR STRATEGY OF A COMMUNICATIVE PERSONALITY IN A DISPUTE

The author submits that extralinguistic factors become one of the key component affecting the behavior strategy of a communicative personality in disputes. Such factors determine not only the behavior strategy but also the external structure of the polemical article. In the polemical articles affecting the topic of law enforcement, there is no a recession in the development of the conflict. They start with a conflict sharpening whereas in literary polemical articles the first communicator may look for points of contact.

Key words: extralinguistic factors, illocutive goal, dispute, polemical article, communicative personality, behavior strategy, external structure.

The concept of "communicative personality" should be considered firstly. According to the definition given by V. B. Kashkin, "a communicative personality is a set of different-level characteristics of the communicative behavior of an individual communicator or a type of communicator" [8, p.175]. Communicative behavior, in its